

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA - 017 - и назди Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (734024, ш. Душанбе, кӯчаи С.Айнӣ, 44).

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба кори диссертатсионии Давлатов Бахтовар Шамсуллоевич дар мавзӯи «Такмили инструментҳои иттилоотиву таҳлилии идоракунии нақлиёти ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.06 – Иқтисодиёт ва идоракунии тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.04 – Ташкил ва идоракунии корхонаҳо, низомҳо ва комплексҳо)

1. Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самтҳои илм

Диссертатсия дар доираи шиносномаи ихтисоси 08.00.06 - Иқтисодиёт ва идоракунии тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.04 - Ташкил ва идоракунии корхонаҳо, низомҳо ва комплексҳо) иҷро шуда, ба бандҳои 10.7. Таъминоти иттилоотии системаи идоракунии оммавӣ, «демократияи электронӣ», «давлати электронӣ», «ҳукумати электронӣ» ва технологияҳои маъмуригардонии электронӣ; 10.8. Идоракунии системаҳои иқтисодӣ, усул (принсипҳо), шаклҳо ва методҳои амалисозии он. Вобастагии идоракунии аз ҳислат ва ҳолати системаи иқтисодӣ. Идоракунии тағйирот дар системаҳои иқтисодӣ. Назария ва амалияи идоракунии сохторҳои интегратсионӣ ва равандҳои интегратсияи бизнес; 10.15. Менҷменти стратегӣ, методҳо ва шаклҳои амалисозии он. Муҳити дохилӣ ва берунӣ ташкилот. Раванд ва методҳои коркард ва татбиқи стратегия. Инкишофи шаклҳои стратегияи ҳамшарикӣ. Муҳтаво ва методҳои назорати стратегӣ. Стратегияҳои корпоративӣ, муносибсозии андозаи ширкат ва ҳамгирии амудӣ, стратегияҳои гуногунсозӣ (диверсификатсия) мувофиқ мебошад.

2. Мубрам будани мавзӯи диссертатсия

Дар татбиқи амалии самтҳои афзалиятноки дурнамои рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари соҳаҳои муҳталиф, густариш додани муносибатҳои иқтисодӣ беруна ва равандҳои ҳамгирии иқтисодиёти кишвар ба иқтисоди ҷаҳон, ҳамлу нақл аз он ҷумла, ҳамлу нақли бору мусофиркашонии ҳавоӣ нақши муҳим дорад.

Муаллиф қайд менамояд, ки амалиётҳои ҳамлу нақли ҳавоиро авиатсияи граждани анҷом медиҳад, ки назар ба нақлиёти дигар нисбатан васеъ истифода мешавад. Он ҳамчун соҳаи хоҷагии халқ на танҳо дар ҳаллу фасли масоили нақлиётӣ, балки дар ҳалли баъзе вазифаҳои махсус низ иштирок менамояд. Масалан, онро дар соҳаи

кишоварзию чангалпарварӣ, барои хомӯш намудани сӯхтори бешазор, инчунин корҳои геологӣ, яхӣ бо мақсадҳои варзишӣ ва ғайраҳо истифода мебаранд. Аммо, бешубҳа, таъйиноти асосии авиатсияи граждони ин амалисозии ҳамлу нақли мусофирон, борҳо ва почта тариқи ҳаво, аслан дар масофаҳои тӯлонӣ ва аксар вақт дар масофаҳои байниминтақавӣ мебошад. Он на танҳо эҳтиёҷоти хоҷагиҳо ва аҳолиро дар ҳамлу нақл, балки дар якҷоягӣ бо шаҳрҳо «қолиби» худудро таъмин менамояд ва калонтарин қисми таркибии инфрасохтор буда, ба ҳайси заминаи моддӣ-техникии ташаккул ва рушди тақсимооти худудии меҳнат хизмат мекунад ва ба чандирӣ ва самаранокии рушди иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои алоҳида ва умуман мамлакат таъсири калон мерасонад.

Дар низоми нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон нақлиёти ҳавоӣ яке аз шаклҳои асосии нақлиёти мусофирбарӣ буда, аз рӯи ҳаҷми ҳамлу нақли мусофирон ҷойи сеюмро ишғол менамояд. Дар фаъолияти умумии он ҳамлу нақли мусофирон 4/5 ва боркашонӣ почта 1/5-ро ташкил медиҳад.

Истифодаи нақлиёти ҳавоӣ (аз ҳисоби суръати баланди ҳавопаймоҳо ва рост кардани роҳи парвоз) дар муқоиса бо намудҳои дигари нақлиёт дар масофаҳои миёна ва махсусан тӯлонӣ бурди калони вақтро фароҳам месозад. Бинобар ин, тасодуфӣ нест, ки масофаи миёнаи ҳамлу нақли як нафар мусофир тавассути нақлиёти ҳавоӣ дар хатсайрҳои берунӣ умуман ба бештар аз ҳазор километр мерасад, ки аз нишондиҳандаи монанд барои нақлиёти роҳи оҳан (ҳамлу нақли мусофирон дар роҳҳои дур) якчанд маротиба зиёд мебошад.

Нақлиёти ҳавоӣ ба соҳаи илмталаб ва баландтехнологияи иқтисодиёти миллӣ мансуб буда, яке аз қисматҳои ояндадор ва дархостшавандаи инфрасохтори тамаддуни муосир мебошад. Равандҳои идоракунӣ бидуни истифодабарии системаи иттилоотӣ-таҳлилӣ, ки маҷмуи таҷҳизоту дастгоҳҳо, манбаъҳои иттилоотӣ ва дигар барномаҳои амалӣ, инструментҳои таҳлилӣ ва системаи автоматикунонидашудаи иттилоот (САИ) – ро дар бар гирифта, ки мисли ҳамагуна технологияи шабех аз маҷмуи воситаҳои гуногуни моддӣ (воситаҳои коркарди техникӣ, ҳолати интиқол ва тағйирдиҳӣ, интиқолдиҳандагони иттилоот ва ғайра) иборат мебошанд, ғайри имконанд.

Вобаста ба ин, интиҳоби мавзӯ, гузориши мақсад ва вазифаҳо, муҳраи таҳқиқи мунтазам тақдир додани инструментҳои иттилоотиву таҳлилии низоми идоракунӣ нақлиёти ҳавоии Тоҷикистон, ки бо инқилобу пешрафти технологияҳои муосири иттилоотӣ алоқаманд мебошанд, объекту предмети диссертатсияи Давлатов Бахтовар Шамсуллоевич буда, меҳвари асосии онро коркарди назариявӣ ва

методи идоракунии соҳаи нақлиёти ҳавоӣ, арзёбии самтҳои афзалиятноку тамоюли рушди он ташкил медиҳад ва он дар шароити имрӯза мубрам ва саривақтӣ мебошад.

3. Дарачаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд

Навгонии илмӣ диссертатсия аз асоснок гардонидани заминаҳои назариявӣ амалии мукамалгардонии инструментҳои иттилоотиву таҳлили идоракунии нақлиёти ҳавоии Тоҷикистон дар марҳалаи нави рушди мамлакат иборат мебошад.

Боиси қайд аст, ки ба ҳимоя, аз ҷониби муаллиф, нуқтаҳои зерини назариявӣ методӣ ва амалии таҳқиқ пешниҳод мегарданд, ки воқеан аз нигоҳи назария ва амалияи илми иқтисодӣ дорои унсурҳои навгонии илмӣ мебошанд:

- муқаррароти муаллиф доир ба нақлиёти ҳавоӣ ҳамчун низоми мураккаб ва объекти идоракунии тавсиф ёфта, хусусиятҳои вижагии он муайян карда шудааст:

а) сифати байнисоҳавӣ дорад, зеро ба шартҳои умумии истеҳсолоти моддӣ, ҳаёти фарҳангӣ ва иҷтимоии ҷомеа таъсир мерасонад;

б) дар ин низом қисми зиёди воситаҳои истеҳсолот ғайридоимӣ, яъне ҳаракаткунанда мебошанд ва раванди ҳамлу нақл ғунҷоиши баланди энергетикӣ дорад, ки идоракунии раванди истеҳсолотро мушкил мегардонад;

в) воситаҳои фазоии парокандаи истеҳсолоти нақлиёт бо ҳам амал мекунанд, нақлиёт ба шумори соҳаҳои ҳавфи калондошта мансуб мебошад, бинобар ин, тамаркуз ва назорати қатъиро тақозо менамояд;

- муайян карда шудааст, ки дар раванди қабули қарори идоракунии дар доираи фаъолияти субъектҳои низоми нақлиёти ҳавоӣ омилҳои зерин, ба монанди: сохтори ташкилии субъекти хоҷагидор, тақсимооти ваколатҳо дар ташкилот, сатҳи сифати иштироқи кормандон дар қабули қарор ва сатҳи таваккал, вақт ва муҳити тағйирёбанда, инчунин маҳдудиятҳои иттилоотӣ ва рафтории субъектҳои хоҷагидор дар ин низом таъсири муайянкунанда дорад;

- рушди сегментҳои нави бозори авиатсионӣ, ки боиси дигаргуншавии сохтори соҳа ва технологияи амалисозии бизнес дар нақлиёти ҳавоӣ мегарданд, муайян карда шуда, тамоюлоти рушди он дар шароити ҷаҳонишавӣ аниқ карда шудааст: муттаҳидшавии навҳои асосии муассисаҳои нақлиёти ҳавоӣ, рушди навҳои нави бизнес-моделҳои муассисаҳои нақлиёти ҳавоӣ, ҷорӣ гаштани инноватсия, аз ҷумла, дар натиҷаи рушди технологияи иттилоотӣ ва ғ;

- муайян карда шудааст, ки дар солҳои охир тамоюли дастгирии давлатии рушди инфрасохтори фурудгоҳҳои маҳаллӣ (маблағгузориҳои онҳо аз ҳисоби маблағҳои бучети ҷумҳуриявӣ) дар доираи барномаҳои мақсаднок азнавсозии фурудгоҳҳои мамлакат сурат гирифтааст; инчунин барои таъмини дастрасии ҳамлу нақли авиатсионии дохилии маҳаллӣ ва рушди инфрасохтори нақлиёти авиатсионии минтақаҳои мамлакат институтҳои субсидия истифода шуда истодааст;

- асосҳои концептуалии эҷоду такмили системаи иттилоотии идоракунии нақлиёти ҳавоӣ, системаи автоматикунории ҷамъу коркарди иттилоот асоснок карда шуда, инструментҳои асосии ҷамъ ва коркард намудани иттилоот ва арзёбии фаъолияти субъектҳои низоми нақлиёти ҳавоӣ гурӯҳбандӣ ва тасниф дода шудааст: хусусиятҳои коркарди моделҳои математикӣ, методҳои баҳисобгирӣ ва пешгӯии арзиши аслии маҳсулоти нақлиёти авиатсионӣ, ҳамчунин роҳҳои такмили иттилоотӣ, методӣ, техникӣ, ҳуқуқӣ ва идеологӣ, ки инструменти идоракунии мебошанд, асоснок карда шудааст;

- роҳҳои такмили инструменти таҳлилии идоракунии фаъолияти тижоратии фурудгоҳ (ширкатиҳои нақлиёти ҳавоӣ) методҳо, принсипҳо ва вазифаҳои асосии банақшагирии стратегияи амалкарди авиатсияи граждони коркард карда шудааст ва модели интиҳоби стратегияи дарёфти сатҳи оқилонаи сервиси хизматрасониҳои мусофирӣ шароити расмишудаи амалкарди хуби низоми авиатсияи гражданиро аз нуқтаи назари сифати хизматрасониҳои он пешниҳод намудааст;

- бо дарназардошти муҳимияти рушди низоми нақлиёти ҳавоӣ дар партави татбиқи стратегияи гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба самтҳои инноватсионии рушд, зарурати гузариш ба муносибати маҷмӯӣ доир ба ташаккули системаи стратегияи идоракунии нақлиёт асоснок карда шуда, принсипҳо, усулҳо ва воситаҳои таҳлили стратегӣ ва сатҳҳои он коркард карда шудааст.

4. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда

Мақсади асосии диссертатсия аз асоснокгардонии муқаррароти илмию назариявӣ ва пешниҳоди тавсияҳои амалӣ оид ба коркарди назария ва амалияи такмили инструментҳои иттилоотиву таҳлилии идоракунии нақлиёти ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рақобатпазирии он дар шароити муосир иборат аст.

Барои ҳалли ҳадафи мазкур ва вазифаҳои дар диссертатсия гузошташуда, усулҳои иқтисодии таҳлил васеъ истифода шудаанд ва хулосаҳову пешниҳодҳо дар асоси ҷамъоварӣ, сохторбандӣ ва коркарди захираҳои иттилоотии дақиқ бо истифодаи воситаҳо ва технологияи

иттилоотии муосир ба анҷом расидаанд. Натиҷаҳои таҳқиқот интишорот ёфтаанд, ки эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертациониро низ тасдиқ менамоянд.

5. Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия

Диссертатсия аз муқаддима, 3 боб, ҳашт зербоб, хулосаю пешниҳодҳо ва рӯйхати адабиёти истифодашуда, ки аз 150 номгӯй иборат буда, дар 183 саҳифаи чопи компютерӣ иншо шуда, фарогири 36 ҷадвал, 1 расм ва 24 формулаҳо мебошад.

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи таҳқиқот асоснок ва омӯзиши он тавсиф карда шудааст, ҳадафу вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот муайян шудаанд, навгониҳои илмӣ ва аҳамиятнокии амалии натиҷаҳои бадастовардашуда мухтасар ифода ёфтаанд.

Дар боби аввал «Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқоти идоракунии соҳаи нақлиёти ҳавоӣ дар шароити муосир», нақлиёти ҳавоӣ чун объекти низоми мураккаби идоракунӣ, муҳтаво ва механизмҳои идоракунии соҳаи нақлиёти ҳавоӣ ва рушди нақлиёти ҳавоии ҷумҳурӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ таҳқиқ карда шудааст (саҳ. 16 – 66).

Аз рӯйи андешаи муаллиф, истифодаи нақлиёти ҳавоӣ (аз ҳисоби суръати баланди ҳавопаймоҳо ва рост кардани роҳи парвоз) дар муқоиса бо намудҳои дигари нақлиёт дар масофаҳои миёна ва махсусан тӯлонӣ бурди калони вақтро фароҳам месозад. Ҳисоб карда шудааст, қайд менамояд муаллиф, ки дар масофаи зиёда аз 1000 километр дар ҳамлу нақли мусофирон нақлиёти ҳавоӣ афзалиятро касб намудааст. Бинобар ин, тасодуфӣ нест, ки масофаи миёнаи ҳамлу нақли як нафар мусофир тавассути нақлиёти ҳавоӣ дар хатсайрҳои берунӣ умуман ба бештар аз ҳазор километр мерасад, ки аз нишондиҳандаи монанд барои нақлиёти роҳи оҳан (ҳамлу нақли мусофирон дар роҳҳои дур) якҷанд маротиба зиёд мебошад (саҳ. 16 -17).

Таҳлили сохторӣ мақсади тасдиқи сохтори низомро дошта, дар ин асос ҳолати имконпазири он шарҳ дода мешавад. Ба ақидаи муаллиф, мавриди зикр аст, ки зери мафҳуми сохтори низом, сохти он ва шакли дохилии ташкилот фаҳмида мешавад, ки ҳамчун ягонагии устувори алоқаи байниҳамдигарии унсурҳои он баромад мекунад. Дар ин робита, қайд менамояд муаллиф, бо ибораи дигар он чизе, ки дар раванди аз тарафи низом иҷро намудани вазифаҳои додашуда (амалиёт) бетағйир боқӣ мемонанд (саҳ. 28).

Ба ақидаи муаллиф (саҳ. 31), дар шароити иқтисоди бозорӣ сифати хизматрасониҳо, дар молҳои дилхоҳ омили муайянкунандаи рақобатпазирӣ он, аз ҷумла дар нақлиёти ҳавоӣ ба ҳисоб меравад. Таҷрибаи ҷаҳониро таҳқиқ намуда, муаллиф ба чунин хулосае омадааст,

ки таъмини сифати баланди маҳсулоти нақлиёти авиатсионӣ тибқи меъёрҳои таъминоти беҳатарӣ ва муназзамии парвозҳо, фарҳанги хизматрасонии мусофирон ва бори мизочон, инчунин ҳифзи муҳити атроф дар шароити иқтисоди бозорӣ бидуни назорати давлат аз болои фаъолияти муассисаҳои авиатсионӣ номумкин аст.

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки низоми идоракунии самаранокии истеҳсолот ин низоми сифатан нави идоракунии таҷассумкунандаи маҷмуи чорабиниҳо, методҳо ва воситаҳои мебошад, ки амали марказонидашудаи мақомоти идоракуниро оид ба тезонидани чараёни илмӣ - техникӣ таъмин менамояд ва механизми хоҷагириро тақвину дода, сифати корхоро дар ҳамаи ҳалқаҳо ва участкаҳои истеҳсолот баланд мебардорад (саҳ. 43 - 44).

Комилан равшан аст, ки масъалаи пешгӯии талабот ба ҳамлу нақли ҳавоӣ ба масъалаи ташкили низоми аниқ ва боварибахши баҳисобгирии омории талабот оварда мерасонад, қайд менамояд муаллиф. Бидуни ин ҳеҷ як методи математикӣ ва ғайриматематикӣ барои ҳалли ин масъала ёрӣ намерасонад ва зимнан, сохтани низоми аниқ ва боэътимоди идоракунии аз ҷиҳати иҷтимоӣ самараноки истеҳсолоти нақлиёти ҳавоӣ мумкин нест (саҳ. 45).

Муаллиф ёдовар мешавад, ки таҳлили самаранокии амалкард ва масъалаҳои асосӣ, ки дар натиҷаи онҳо баланд бардоштани самаранокии истифодаи иқтисодии транзитии инфрасохтори нақлиёти авиатсионӣ, ки қисми ҷудонашавандаи низоми нақлиётӣ мебошад ва баланд бардоштани сатҳи мувофиқати сиёсати транзитӣ дар соҳаи аэронавигатсия бо давлатҳои ҳамсоя муайян карда шуд. Имкониятҳои транзитии ҳамлу нақли авиатсионӣ дар масири Осиё-Аврупо-Осиё дар асоси истифодаи киштиҳои ҳавоии муосир ва ташкили пайвастиҳои муносиби масирҳо дар мамлакатҳои аврупоӣ ва осийӣ тавассути фурудгоҳҳои нуқтавии ҷумҳурӣ амалӣ карда мешавад (саҳ. 52 - 53).

Равандҳои ҷаҳонишавӣ дар рушди соҳаи нақлиёти ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба таври муҳим инъикос ёфтаанд. Марҳилаи якуми тағйирёбӣ, пеш аз ҳама бо ивазшавии соҳибони муассисаҳои авиатсияи граждани (равандҳои хусусигардонӣ) ва тақсим кардани отрядҳои авиатсионии муттаҳидгардида ба ширкатҳои авиатсионӣ ва комплекси иттиҳодиявии фурудгоҳии хизматрасонии рӯизаминӣ алоқаманд мебошад. Марҳилаи дуюм, бо тақсими маҷмуи иттиҳодиявии фурудгоҳӣ ба фурудгоҳ (албатта, табиист, ки дар ин ҳолат оператори монополии комплекси инфрасохтор ба вучуд меояд) ва операторони хизматрасониҳои рӯизаминӣ (намуди махсусгардонидашудаи

хизматрасонӣ дар контури бахши мушаххас) алоқаманд мебошад, қайд менамояд муаллиф (сах. 62 - 63).

Дар боби дуюми диссертатсия «Арзёбии ҳолати идоракунии фаъолияти фурудгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми иттилоотии онҳо», таҳлили қиёсии ҳолати муосир ва дурнамои истифодабарии фазои ҳавоӣ бо мақсади рушди транзит, таҳлили ҳолати муосири рушди нақлиёти ҳавоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муаммоҳои расонидани фуруши хизматрасониҳои нақлиёти ҳавоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардидааст (сах. 67 – 120).

Муаллиф қайд менамояд, ки сохтори мавҷудаи фазои ҳавоии кишварҳои аъзои Иттиҳоди Авруосиё, хизматрасонии парвозҳоро дар самтҳои байналмилалӣ ва дохилии кишварҳо таъмин менамояд. Маҷмуи роҳҳои ҳавоии баналмилалӣ имконият медиҳад ҳатсайрҳои транзитӣ тавассути фазои ҳавоии кишварҳо бештар истифода бурда шаванд (сах. 76).

Муаллиф дар рафти таҳқиқоти худ ба хулосае омадааст, ки ҳатсайрҳои байналмилалии аз фазои ҳавоии кишварҳо гузаранда афзалиятҳои зерин доранд: сарфаи назарраси вақти парвози ширкатҳои ҳавопаймоии хориҷӣ; ихтисоршавии арзиши ҳамлу нақли ҳавоӣ, аз ин ҷо авиатариф, ки дар навбати худ, талаботи навро ба хизматрасонии ширкатҳои хориҷӣ дар самтҳои Аврупо-Осиё ба вуҷуд меоранд; барои кишварҳо зиёд намудани суръати парвозҳо бо ҳатсайрҳои транзитӣ суди иловагӣ дар шакли даромад аз хизматрасониҳои аэронавигатсионӣ, инчунин маблағгузориҳоро ба рушди инфрасохтори фурудгоҳҳо ва системаи ташкили ҳаракати ҳавоӣ ба вуҷуд меорад; барои ширкатҳои ҳавопаймоии кишварҳо рушди ҳатсайрҳои байналмилалӣ, даромад ба бозорҳои мусофирбарӣ ва боркашонии осӣгӣ, аврупоӣ ва америкои ро таъмин менамоянд (сах. 78).

Рушди шабакаи фурудгоҳӣ (аэродромӣ) шартӣ зарурии фаъолияти самараноки нақлиёти ҳавоӣ, устувории тамоми низоми нақлиёти авиатсионӣ, инчунин дастрас будани нақлиёти ҳавоӣ барои аҳолии мамлакат мебошад, қайд менамояд муаллиф (сах. 81).

Ба ақидаи муаллиф, барои таҳлил ва муайян кардани омилҳои ба ҳаҷми ҳамлу нақл таъсиркунанда як қатор аломатҳои интиҳоб шуданд, ки бо афзоиши аҳоли, зиёдшавии гардиши мол ва ММД алоқаманд мебошанд. Муқаррар карда шуд, ки нишондиҳандаи ММД аз байни онҳо нисбатан мувофиқтар мебошад. Барои шарҳи динамикаи ҳаҷми ҳамлу нақл муаллиф ММД воқеӣ, ММД ба ҳар як сари аҳоли ва афзуншавӣ дар савдои байналмилалиро мавриди истифода қарор

додааст, ки ин дар чадвали 2.20. муфассал таҳлил гардидааст (сах. 87 - 88).

Инчунин муаллиф қайд менамояд, ки (сах. 105 – 106) бо дарназардошти рақобат ҳар як ширкати авиатсионӣ низоми тарофаҳо ва тахфифҳои махсусро коркард мекунад, ки сафар кардан бо ҳавопаймои онҳо барои мусофирон ҷолиб мебошад. Зимнан, ин низоми тарофаҳо ниҳоят гуногунранг буда, онҳо мавзун ва серҳаракат мебошанд ва ба тағйироти бозор зуд мутобиқ мегарданд. Дар айни замон, дар доираи ҳар яке аз се классҳои асосии хизматрасонӣ – экономпасс, бизнес-класс ва классҳои якум метавонанд миқдори зиёди тарофаҳои фардии имтиёзноро вучуд дошта бошанд, ки бо шартҳои харидани чипта, маҳдудиятҳои мавҷуда ва омилҳои дигар муайян карда мешаванд.

Масъалаҳо ва мушкилоти дигари инфрасохтор вучуд доранд, ки бояд ба онҳо диққати махсус дода шавад. Ба инҳо таҷҳизот ва воситаҳои минтақавӣ сарҳадӣ, терминали контейнерӣ-трейлерӣ ва воситаҳои кашонидан дохил мешаванд, ки барои қонеъ гардонидани талабот ва мусоидат кардан ба корҳои барои беҳтарсозии амалкарди коридорҳои равонашуда зарур мебошанд ва муаллиф инро дар чадвали 2.27 муфассал нишон додааст (сах. 115 - 116).

Дар боби сеюми диссертатсия «Самтҳои асосии тақмили инструментҳои системаи иттилоотиву таҳлилии идоракунии соҳаи нақлиёти ҳавоии Тоҷикистон», татбиқи инструментҳои муосири таҳлилии стратегӣ ва пешгӯии талабот ба ҳамлу нақл дар нақлиёти ҳавоӣ, инчунин роҳҳои тақмили инструменти таҳлилии идоракунии фаъолияти тижоратии фурудгоҳҳо (ширкатҳои нақлиёти ҳавоӣ) пешниҳод гардидаанд (сах. 121 – 162).

Яке аз вазифаҳои асосии стратегии идоракунии истеҳсолоти нақлиёти авиатсионӣ ҷалби мизочон ва эҳтимол, пурра қонеъ гардонидани талаботи он ҳамзамон бо самараи иқтисодӣ барои ҳуди интиқолдиҳандаи авиатсионӣ мебошад, қайд менамояд муаллиф. Ҳамзамон, талабот ба ҳамлу нақли авиатсионӣ дар вобастагии зич аз шумора ва серҳаракатии аҳоли, даромади солона ба ҳар як сари аҳоли, сохтори иҷтимоӣ, хусусиятҳо ва анъанаҳои миллӣ ва маишӣ, сиёсати давлат дар соҳаи нақлиёти ҳавоӣ ва намудҳои дигари нақлиёт, ҳолати ҷуғрофӣ ва шароити иқлимӣ минтақавӣ хизматрасонии хатти ҳавоии додашуда, шароити рақобатнокии ширкатҳои авиатсионӣ ва намудҳои нақлиёти рӯизаминӣ, суръат ва роҳатнокии ҳавопаймоҳо, сатҳи хизматрасонӣ ба мусофирон дар аэровокзалҳо ва ғайраҳо қарор дорад (сах. 124).

Муаллиф қайд менамояд (сах. 133), ки истифодаи самараноки киштиҳои ҳавоиро метавон танҳо ҳангоми дар сатҳи ширкатҳои ғарбӣ шиддатнок ба кор бурдани онҳо ва дар як шабонарӯз амалан якчанд парвозро анҷом додан таъмин кардан мумкин аст. Таъмини чунин серҳаракатии истифода боиси пайдо шудани як қатор масъалаҳо, яъне аз ташкили инфрасохтори мувофиқи истифода (фурудгоҳҳо ва таҷҳизонидани техникаи онҳо, хадамоти таъмир ва сервис, таъмини қисмҳои эҳтиётӣ, нақлиёти ҳамҷавор, низоми фурӯш ва иттилоот, сертификаткунӣ, низоми бехатарӣ ва ғайраҳо) то мувофиқсозии заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ барои эҳтиёҷоти рушди соҳа мегардад, ки онҳо ҳаллу фасро тақозо мекунанд.

Коркарди модели пешгӯии рушди соҳаи авиатсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба доираи ин таҳқиқот дохил мешавад. Аз ин рӯ, қайд менамояд муаллиф, ки дар як вақт таҳлили қатъии муносибатҳои амалан дар сатҳи давлат истифодашаванда нисбат ба пешгӯӣ ва банақшагирии рушди соҳа ба ин таҳқиқот то он дараҷае зарур аст, ки дар он имконияти дарёфти мақсадҳои гузошташударо, яъне таҳқиқи мавзӯи таъминоти инвеститсионии соҳаи авиатсиониро медиҳад. Ғайр аз ин, таҳлили қатъии нишондодашуда ба дараҷаи маълум имконият медиҳад, ки асоснокии ҳулосаҳо ва пешниҳодҳои тибқи предмети таҳқиқот дарёфтшаванда баҳогузорӣ гарданд (сах. 141).

Тавре муаллиф қайд менамояд, бо дарназардошти муайянкунии маҳсулоти фурудгоҳ ва инчунин категорияҳои асосии истеъмолкунандагони он, ки ба онҳо ширкатҳои авиатсионӣ, мусофирон ва операторони фурудгоҳ дохил мешаванд, метавон чунин ҳулоса кард, ки арзёбии номгӯи нишондиҳандаҳои идоракунии фурудгоҳҳо ва мониторинги онҳо бояд ба таври алоҳида вобаста аз навъи мизочон иҷро карда шавад. Дар шабоҳат бо нишондиҳандаҳои идоракунии ширкатҳои авиатсионӣ, нишондиҳандаҳои идоракунии бизнес-системаи фурудгоҳҳо ба комплексӣ ва алоҳида тақсим карда мешавад. Низоми коркардшудаи нишондиҳандаҳои идоракунии маҳсулотро унсурҳои асосии он, яъне нишондиҳандаҳои комплекси сифат, таъмини дуруст будани истеъмолкунандагон ва нарх тавсиф мекунанд, ки муаллиф онро дар ҷадвали 3.5. нишон додааст (сах. 143 - 144).

Муаллиф дар (сах. 147 - 148) қайд менамояд, ки ҳалқаи калидии ҳар як комплекси маркетингӣ мизочони молҳо ё хизматрасониҳои мебошанд, ки муассисаҳо ба онҳо пешниҳод менамоянд. Инчунин қайд кардааст, мутобиқи хосияти маҳсулоти фурудгоҳ, ки талаботи истеъмолкунандагонро (мизочонро) дар назар дорад, аз соҳаҳои мухталифи бозорҳои мушаххаси гуногун сарчашма мегирад ва хусусияти

худро доро мебошад. Ба гурӯҳи асосии мизочони фурудгоҳ ширкатҳои ҳавопаймоӣ, мусофирон ва муассисаҳо – операторони фурудгоҳии дар ҳудуди фурудгоҳ амалкунанда мансуб мебошанд. Муаллиф гурӯҳбандии категорияҳои асосии мизочони истифодакунандаи хизматрасониҳои комплекси фурудгоҳҳоро дар ҷадвали 3.6. пешниҳод намудааст.

Ба андешаи муаллиф, маҳсулоти фурудгоҳро ҳамчун «комплекси хизматрасониҳои авиатсионӣ ва ғайриавиатсионӣ оид ба қабул, гусели киштиҳои ҳавоӣ ва хизматрасониҳои рӯизаминии ҳамлу нақли ҳавоие метавон муайян кард, ки ба ширкатҳои ҳавопаймоӣ, мусофирон ва операторони фурудгоҳҳо пешниҳод мегарданд ва мутобиқати ҳадди аксар ё бартарияти талаботи дар назардоштаи истеъмолкунандагонро дар соҳаи сифат ва нархи хизматрасониҳои пешниҳодшаванда таъмин мекунад». Илова бар ин, талаботи гурӯҳҳои гуногуни истеъмолкунандагон, ҳатто дар дохили як сегмент – ширкати ҳавопаймоӣ, мусофирон ва операторон метавонад гуногун бошад, масалан чун талаботи ширкатҳои ҳавопаймоии шабакавӣ ва камхарочот, ҷадвали 3.8. (саҳ. 152 - 153).

Хулоса ва пешниҳодҳо дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти анҷом дода шуда, асоснок карда шудаанд.

6. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия

Натиҷаҳои таҳқиқоти Давлатов Б. Ш. метавонанд аз тарафи идораҳои нақлиёти ҳавоӣ, ташкилотҳои маҳаллии ҳокимияти иҷрокунанда, бо вучуди вусъатёбии воситаи нақлиёти ҳавоӣ истифода бурда шаванд.

Натиҷаҳои назариявӣ ва методии диссертатсия дар равиши таълим тавассути кор карда баромадани барномаҳои таълимӣ, китоби дарсӣ ва матнҳои лексияҳо аз ҷанҳои «Иқтисодиёти нақлиёт», «Логистика», «Технология, ташкил ва идоракунии ҳамлу нақли мусофирон», «Ташкил ва идоракунии доираҳои хизматрасонӣ» барои донишҷӯёни равиёи иқтисодӣ истифода бурда мешаванд.

7. Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ

Таҳлили фаъолияти интишории Давлатов Б. Ш. нишон дод, ки аз рӯйи диссертатсия 8 мақолаи илмӣ дар ҳаҷми умумии 4,0 ҷузъи чопӣ, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои аз тарафи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризшаванда ба нашр расонида шудааст.

8. Мутобиқати ба расмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия

Диссертатсия ба бандҳои меъёрҳои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илм, омодагии диссертатсия ва экспертизаи диссертатсия дар Шурои диссертатсионӣ ва дигар талаботи Низомномаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

9. Эроду тавсияҳо барои беҳтар гардонидани сатҳи илмӣ назариявӣ ва амалии диссертатсия

Ба сифати эроду тавсияҳо ба диссертатсияи тақризшаванда чунин нуқтаҳо қайд кардан мумкин аст:

1. Дар диссертатсия асосҳои назариявӣ методологии таҳқиқот аз ҷониби муаллиф таҳия гардида, вобаста ба бандҳои дахлдори Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Новобаста ба ин, на ҳамаи ҷанбаҳои назариявӣ тақмили инструментҳои иттилоотиву таҳлилии идоракунии нақлиёти ҳавоӣ ва баланд бардоштани самаранокии он пурратар асоснок карда нашудааст.

2. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ омилҳои асосӣ ба тақмили инструментҳои иттилоотиву таҳлилии идоракунии нақлиёти ҳавоии Тоҷикистон алоқаманд таҳия гардидаанд. Мутассифона, баҳодиҳии таъсири ин омилҳо ба раванди идоракунии нақлиёти ҳавоӣ ба пуррагӣ сурат нагирифтааст.

3. Дар диссертатсия арзёбии ҳолати идоракунии фаъолияти фурудгоҳҳо ва низоми иттилоотии он таҳия гардидааст. Мутассифона, сарчашмаҳои истифодаи захираҳои молиявӣ камтар мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

4. Дар боби 3 - юми диссертатсия самтҳои асосии тақмили инструментҳои системаи иттилоотиву таҳлилии идоракунии соҳа мавриди таҳқиқ қарор гирифт. Новобаста ба ин, манбаҳои амалисозии ин самтҳо дар миқёси кишвар натиҷагирӣ нашудаанд.

5. Мувофиқи мақсад мебуд, агар ҳулосою пешниҳодҳо бо мақсаду нуқтаҳои таҳқиқот мушаххастар мегардид.

Аммо пешниҳодҳо ва эродҳои дар ин ҷо баррасишуда на он қадар ҷиддӣ буда, ба мазмун ва муҳтавои кори илмӣ мазкур таъсири манфии ҳудро намерасонанд.

10. Хулоса оид ба мувофиқати диссертатсия ба меъёрҳои, ки тартиби додани дараҷаҳои илмӣ муқаррар кардааст

Диссертатсияи тақризшаванда кори илмӣ таҳассусии баитмомрасида буда, ба муаллиф муяссар шудааст, ки вазифаҳои гузошташударо муваффақона иҷро намояд.

Кори диссертациони Давлатов Бахтовар Шамсуллоевич ба талаботи КОА – и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошад. Аз рӯи мазмуни илмӣ ва шакли таҳияи диссертатсияи номзадӣ дар мавзуи «Такмили инструментҳои иттилоотиву таҳлилии идоракунии нақлиёти ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки он ҳамчун кори илмӣ – таҳассусӣ ба ҳисоб рафта, дар он ҳалли масъалаҳои муҳим ва бартариятдоштаи илмҳои иқтисодӣ ба талабот ҷавобгӯ мебошанд. Ҳамаи ин далелҳо бе ягон шакку шубҳа аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки кори илмии мазкур сазовори баҳои баланд буда ва муаллифи он арзандаи дараҷаи илмӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.06 – Иқтисодиёт ва идоракунии тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.04 – Ташкил ва идоракунии корхонаҳо, низомҳо ва комплексҳо) мебошад.

Муқарризи расмӣ.

Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори
кафедраи таҳлилии иқтисодӣ ва омили
Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон
ба номи Шириншох Шохтемур

Самандарзода И.Х.

Суроғаи донишгоҳ: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе,
хиёбони Рӯдакӣ, 146. Тел. +992935014316. E.mail: iskandar-s@mail.ru

Имзои д.и.и., профессор Самандарзода И.Х. – ро тасдиқ менамоем:

Сардори шӯбаи таъминоти ҳуқуқӣ
ва кадрҳо

Абдуҳалимзода Н.А.